

isten megszűnnek minden csinálmánytól, lélekének örök 's megmérhetlen forrásából egyes világszikrák látszanak nekem elválni, hogy ama' roppant anyagiság' ellenében, a' szellemet még nyomosabb hatósággal valóvá tegyék. Homeros, Sophocles, Platon, Raphael, Michelangelo, Cervantes — ezek isten' vásárnapi gyermekei. Az egyház, közállomány és tudomány' nagy hőseinek tán az anyagiság a' szellemmel való kibékéltetése lett feladatuk, de mivel azt tökéletesen csak isten fejtetheti meg, 's irányukra két oldalról esik a' világozottság, azon férfiak majd magasztaltatnak, majd feddettnek. Illyenek Aristoteles, Demosthenes, a' macedói Sándor, VII. Gergely, Luther 's mások. A' vásárnapi gyermekek vásárnapi életet éltek: ezek vállain a' hétköznapi munkája is nehezkedett. A' többi anyagi emberek' millióinak számára rendeltetett leginkább a' vásárnap, hogy a' szellem' ígéretföldét legalább távolban meglássák, érzéki önmegelégedésük valamennyire csökkenjen.

Örömet csalatkoznám, de én azt hiszem, magyar hazánkban az anyagiság nagyon uralkodik: a' szellemnek jobbadán csak annyiban engednek valóságot, mennyiben a' nélkül semmi, még konyha-művek sem létezhetnek. A' szellem' emancipációját nehezen mozdíthatja valaki hatósabban elő, mint a' versírók, — 's mi azokat megvessük, 's tán azért, mivel a' magyar költők nem isten' vásárnapi gyermekei? Ha a' megvetőből anyagiság is nem szól, de gondolkodás, nemzetét ápoló szeretet sem: különben remélené, hogy a' fejleni kezdő nemzet' zsenjeiből melegágy leend, melyben a' valódi lángész valaha megteremhessen. Eddig is Berzsenyi, Kölcsey már különben hétköznapi munkásoknál.

És soha ezt ne feledjük: a' művészek két irányba hatnak, világiba és nemzetibe. Abban az egész emberiség' papjai, ebben különösen saját nemzetöknek, mondhatnám, szoptatói. Ébresztetni nemzetét, a' nélkül, hogy isten' első választottjai között helyt merjen foglalni — ez is dicső öntudat.

6. „Van már magyar philosophiánk is!“ így szólott valaki gúnyolólág Szontagh' Propylaeumit a' magyar philosophiához, érteve. A' gúny két nagyot vétett, mert a' Propylaeumok még olly kevéssé philosophia, mint egy egy árok agolkert; azután, mert okvetetlen kell magyar philosophiára

szert tenni, ha nemzetien akarunk fejlődni. Mint volt a' görögnek, 's van a' németeknek saját philosophiájok, úgy lesz, ha minden tekintetben művelődik, a' magyarnak is.

A' lélek' eredeti hajlamai mindenütt egyenlők, még is annyféléképen nyilatkoznak, a' hány egyed van. Tudás, gondolkodás, érzés alanyilag tekintve, mivel épen az egyedek' mérsékletétől módosíttatnak, fokban határtalanul különbözök. A' gondolatjáték' nagyobb elevensége, a' képzetek' gyorsabb és szélesebb társulata, a' belső érzék' tágasb köre, mindannyi határozói a' belső életnek. — Hogyan 's hogyan nem, idővel nemzeti jellemek alakultak, 's a' milliók egyenként különböző egyedei, nemzetben közös bélyegget nyertek. Erre közös eredet, együttlakás, szenvedés, hatás, de kivált nyelv, tettek legtöbbet. Minden emberi műveltség csak nyelv által történvén meg, nyilván van, hogy ez arra szünetlen hat, 's hogy nyelvkülönbség művelődési különbséget okozhat. A' műveltség' belső magvát philosophia és aethetica teszi — ha tehát valamely nemzet önállólag művelődik, és saját ipara után — 's másképp nem is lehet — foglalt helyt a' művelt nemzetek között, nemzeti philosophia- és aetheticájának kell lenni.

Hunfalvi.

Nyelvtudományi kalászkok.

Szemet szúrának minap Orosz úrnak e' lapok' idei 6dik számában közlött „Nyelvtudományi kalászaik“ — olly töredékekben nem magok helyén közlötteknek látá azokat, mert, monda, különben is kijönek a' Nyelvemlékek között, 's így az olvasónak szárazok, a' nyelvviszsgálóra pedig rátolatnak véleményem' gyámolítására lehet hogy egyoldalúlag kifejtett eszméim. — Ön maga komor redőkre vonná arcát Orosz úr, ha a' nyelvviszsgálói czímet ő reá alkalmaznám, közmosolyt, sőt tán hahotát fakasztana ez Dunán Tiszán innen és túl, 's illy kimélettenséget mire követnék el, — ő kezeli a' nyelvet, a' szépen zengő anyanyelvet, buzgóan, fáradatlan iparral, miként kezeli az örmény sörös, a' bántás' czímeres tulkait, — ezt pedig ki róná meg azért, hogy önérdéke mellett buzog, holott a' nemzeti ipar szép sarjakat hajt buzgalma' tövéről? — Olvasónak kell

hát őt vélnem, benne unatkozott olvasómra ismernem, ki verejtékkal szedegetett kalászaiban mákonynak vevé a' még liszté nem őrlött gabna-szemeket. Ez, igaz, sajnos dolog monnainkra nézve, nekem fáradságos munkám, neki drága ideje dőle dugába; — de itt egyinknek sincs mit másinknak szemére vetnünk, — hányszor untat ő engem elménczkedéseivel, 's nem tehetém-e én ezt — bár ha akaratom nélkül — ez egyszer a' forbát' jogánál? — Egyet mondok Orosz úrnak 's így tán megalkhatunk. — Kalászaimek, melyeket egy barátságos felszólítás' következtében gyűjték egy egész évi minden, hivataltól üres, időm' feláldozásával, igaz, a' Nyelvemlékekbe szánatvák mind asztagostul. Ez asztag, e' kalászok nem enyéim, nem is máséi, a' nemzetéi. Osztatlan, hitre bízott birtok a' nyelv, 's a' vérek' köz osztálya alá tartozandó ez osztatlan jókból gyűjtött minden szerzemény. Ezeknek folytában, bár meg nem bocsátja is, tán megfoghatja Orosz úr, ha én magyar rokonimnak egy előleges vallomást tevék: Látjátok feleim, kezeltem vagyotokat, ügyekeztem öregbíteni tulajdontokat, 's úgy látszik nekem, nem nyellett el üszögében iparkodásom, őseink' elhimlett kincseiből számotokra bár kicsi, de nem megvetendő garmadát gyűjték, méltassátok figyelmetekre már már köz osztály alá adatandó sajátjokat. — És ez ugyancsak ártatlan egy tet, igen helyén való, atyafiak között; — Orosz úr, ha kalászaimek sértik, hűnyja be, igen szépen kérem, szemeit előttök, miként én behúnyom enyéimet Százada 's szemléje tüvissei előtt. —

Azoknak, kiket érdeklenek, ím itt még egy kettő mutatványul azon kalászokból:

Egyik (egyik) névmás, *unus eorum*; — igen gyakran elő jó, a' mai szokást tekintve, fellette különös szókötéssel: azoknak sém egyikhez: *ad nullam illarum* *) 132; — felmenvén kedő a' hajó egyikbe: *ascendens autem in unam navim* 134; — mikor volna a' városok egyikben = *cum esset in una civitatum* 134; — és így lőtt a' napok egyikben: *et factum est in una dierum* 135, 144, 176. — A' Nyelvemlékek' I. K. 277. lapján e' szólásmód a' latinoságok közé van sorozva, — én nyelvünk' legrszébb eredetiségének nézem. — Valóban, Révai sok fáradságos mutogatásait, hogy

*) A' vulgata' szavai, — miként a' többi latin idézetekben is.

az *ik* nem egyéb mint az *ő* birtokrag, 's hogy rendező számainknál: első, második, harmadik, negyedik stb. midőn nem ezt akarjuk kifejezni: *primus ille*, *secundus*, *tertius*, *quartus ille*, helyesben mondhatá: *primus*, *secundus* stb. *illorum*, *horum*, *quorundam*, *hominum* stb. — vétkezen használjuk a' *ső* és *ik* birtok ragot (Elab. Gram. T. I. p. 281, 337—340) semmi nem igazolja annyira, mint ez. — Látjuk itt a' főneveket előre eresztve: *azoknak* sem egy-*ik*hez; — a' *hajó* egy-*ik*be; a' *napok* egy-*ik*ben, — 's az utánkötő egyhez kapcsolva az *ik* birtokragot, — épen úgy, mintha állana: *azoknak* sem egy-*é*-hez, a' *hajó* egy-*é*-be, mikor volna a' városok' egy-*é*-ben = *in una civitatum*. — És ez a' legegyszerűbb, legtermészetesebb; — az egy-*ik*-e, más-*ik*-a, valóságos pleonasmus; — épen olyan, mint a' szabócsai: *teis is*, a' zalai: *májája*, 's a' szélesben elterjedt: *asztat extet*. — Önként foly ezekből, hogy az; egy-*ik*-ünk, más-*ik*-unk, valamely-*ik*-ünk, valamely-*ik*-tek is nyelvszabály elleni. — A' természetes és szabályszerű ragozás ez: egy-*ő*, vagy: egy-*je*, egy-*ik* = *unus illius*, — egy-*ed* = *unus tui*, — egy-*em* = *unus mei*; — többesben: egy-*ek*, egy-*jek*, egy-*ők* = *unus illorum*, — egy-*etek*, egy-*itek* = *unus vestrum*, — egy-*ünk*, egy-*enk*, egy-*ink* = *unus nostrum*. Ezen ragozás használatott hajdan, szinte egyedül, nem csak e' jelen, de a' bécsi codex, úgy Pesti és Erdősi' tanúsága szerint is, — sőt használtatik némely egyes esetekben még ma is, hol azt a' fonák szokás sarkaiából ki nem forgatta. — Ím a' példák: Mondjad, hogy e' ket fiam-*nak* egy-*ik* üljön te jog felőled, és a' más-*ik* te bal felőled, 58; — azok-*nak* sem egy-*ik*hez = *ad nullam illarum* 132; — a' városok' egy-*ik*ben = *in una Civitatum* 134; — a' napok' egy-*ik*ben = *in una dierum* 135; — azok kedő elmenének, némely-*ik* (*quidam illorum*) ő falujába, de némely-*ik* (*quidam illorum*) ő kereskedetére, az egyéb-*i* (*caeteri illorum*) ő szolgáját megfogák; — ha a' vak a' vakot vezetendi, monna-*ik* a' verembe esik = *caecus autem si caeco ducatum praestiterit, ambo* (azaz: *uterque illorum*) *in foveam cadunt* 47; — egy néminemő uzsorásnak valának két adósi, egy-*ik* tartozik vala öt száz pénzzel, és más-*ik* ötvenvel. Azoknak kedő, hogy nem volna honnan megadniok, meghagyá (*elengedé*) monna-*ik*nak = *utrisque*, (*utrique eorum*) 142. Méndenek, kik valnak vala be-

tegeket, viszik vala azokat ő hozjá, és ő egy-ménden-ikre (singulis illorum) kezét vetvén, megvigasztja vala azokat 133. — Pestinél is olvasható: Nemde keet werebet hoznake hogý elagýak egy kýspenzen, ees anna k egýýk le nem esýk az feroldre. — Bizony mondom tí nektek, mert tí egy-itek (unus vestrum) elárol engemet 73. — Pestinél szinte egýtek, Erdősinél: tí kőzzólletek egý. — Tí ki-tek kedeg gondolván toldhat ő állatjához egy séngnyét = *Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum* 27. Tí ki-teknek (cuius vestrum) számará avagy tehene a' kútha esendik, és nem legottan ki vonszja é az Szombatnak napján 163. — Valaki-tek mondand é hegýnek = *quicunque* (vestrum) *dixerit huic monti* 108. — Tí egýmenden-tek (unus quisque vestrum) Szombaton nem megódja é ő tehenét 161. — Pestinél: vvalamelly-tek, — Erdősinél: minden-tek. — Hogy egýmenden-tek elhimlessetek tíun tulajdonitokba = *ut dispergamini unusquisque* (vestrum) *in propria* 230. — Valaki akarand tí kőzzótetek elő lenni, lészen ménden-teknek szolgál (szolgrája) = *erit omnium* (vestrum) *servus* 106. — A' köz élethen is így van, legalább Tokaj, Miskolcz' vidékein, még ma is: egy-itek, melly-itek, valamelly-itek stb. Adjad mü nekünk hogy egy-ink te jog felőled, és más-ink te balod felől üljünk té dicsőségedben = *unus* (nostrum) *ad dextram tuam, et alius* (nostrum) *ad sinistram tuam sedeamus* 106. — Ezekből, úgy hiszem, eléggé világos fen-nebbi állításom. Most lássunk néhány példát *birtokrag nélkül*: Ereszté ő szolgálait a' vinczélerekhez, hogy vennék a' szőlőnek gyimölcsét, — És a' vinczélerek ő szolgálait megfogván, némelley-et (alium) megverének, némelley-et (alium) megöl-ének, némelley-et (alium) kedeg megkövezének 61. Mit használ embernek, ha ménd e' világot nyerje, és ő lelkében gyötrelmet szenvedjen, — mert embernek fia jövendő ő atyjának dicsőségében, és tehát megád egy menden-nek (unicuique) ő művelkedete szerént 50. — Mert ki tí kőzzólletek (quis vestrum, helyesben: *quis e vobis*) akarván tor-nyot rakni, nemde először megszámlálja é ő költségét 164. — Némelleyek kedeg ő kőzzőlők = *quidam autem ex ipsis* 218. — Új bort új tömlőkbe eresztnek és monno (ambo) megtartatik. — Valának kedeg monnok igazak = *erant autem justi ambo* 122. Jövének és betölték

monno hajót = *ambas naves* 134. — Az éjnek másod vigyázatja koron = *in secunda vigilia* 159. — Az idő vala monnal tized = *hora erat quasi decima* 192. — A' rendező számokra nézve e' részben elég példát hoz fel Révai Elab. Gram. T. I. p. 338, 339. én még csak következőket iktatom ide, mellyek mind a' birtokragos, mind az annélküli formát előtűntetik: Egy néminemő embernek vala ket fia, és vép-vén monda az előlsőnek (*primo illorum*); — Vép-vén kedög a' másodhoz (*ad secundum ex illis*), — és a' felevén monda: elmégýek uram, és nem méne; — melly-ik töttő e' kettő kőzzől (*uter illorum ex his duobus*) az atyjának akarátját? — Mondának neki: Az előlső (*primus illorum*) 60. — Egy némelley ember alkotott nagy vacsorát, és hiútt sokakat, és eresztette ő szolgálját mondani a' hivatalosoknak hogy eljöjjenek. És kezdék ménd egýembe magokat menteni. Az elő (*primus ex iis*) monda stb. és a' más-ik (*alter illorum*) monda; — és a' harmad (*tertius ex illis*) monda. 163. —

Íg, eg (ig, eg) névhatározó, *usque*; — csak gyéren fordul elő az egész codexben: ki végig állandja 112; — ménd e' napot est-ég = *tota die* 57; — egyébiránt állandóan: *iglen, zglen* használtatik: ménd a hetéd-iglen = *usque ad septimum* 63; — vére-iglen = *usque ad sanguinem* 66; — pitvara-iglan = *usque in atrium* 74; — harmad nap-iglan = *usque in diem tertium* 80; — menny-iglen = *usque ad coelum* 151; — egy edd-zglen = *usque huc* 183. — a' rövid vég magánhangzókat nem hosszítja meg: vére-iglen 66., ma-iglan 67, határa-iglan 68, — sőt a' hosszúkat megrövidíti: ide-iglen 57, — tete-iglen 132. stb. —

Az *el* és *es* szók alatt már említettem, miként én az *el*-t a' meg-gel, ezt az *eg*-gel, ezt az *egy*-gyel és az *es*-sel, egy eredetűnek tartom, — hogy a' *még*, vagy *ég*, *prae*, *pro*, *praeter*, *trans*, *re*, értelmeken felül *affirmatio*'s *etiam*, *et*, értelmet is rejt magába. — Itt még az *ig* vagy *ég* névhatározót is azon származatúnak állítom. A': *meg* ismerem, *meg* gondoltam, az *igen* = *valde*, *procerto*, *igyen* = *sic*, *hiszen* = *tamen*, *isa* = *certe*, *bizony* = *certe*, *porro*, *még* = *adhuc*, *meg* = *et*, *mintegy*, *mintel* = *incirca*, *quasi*, *alig*, vagy miként a' Hegyalján ejtik: *elíg* = *vix*, *elígha* nem = *vix si non*, az az *meg* lehet, — *elány* nyira = *adeo*, *el* végre = *denique*, *demum*, — *elkiméne* = *abiit foras*, — ménd *el* aljaig-

lan = *usque deorsum*, — *egyeddeglen* = *usque huc*, nap *esteg* = *tota die*, *meges* = *adhuc*, *esmeg* = *iterum*, *meghagyja* = *relinquit*, *megfordúl* = *revertitur*, *míg az az*: *mi-ig* = *usque quo*, — *mind-ég*, *mind-ég*, *mind-ig* = *usque ad omne*, *semper*, szólásokban, ugyan azon eszmének lépcsőnkénti átváltozását láthatni. —

Ezekből gondolom én megfejtethetőnek a' homályos *kèdëg* (*kedeg*) = *autem* szó' értelmét is. — Nem tudok szót nyelvünkben, melly annyi változásokon ment volna át mint ez. — Az ősi időkben: *kedeg*, *kedig*, *kedeglen*, *kediglen*, *kegyig*, — később: *peneg*, *penig*, *peniglen*, *penigtelen*, *pegy*, *pegyig*, *pegyiglen* alakban tűnik elő, míg végre a' mai *pedig* jöve csaknem országszerte használatba. — Láttuk, hogy az *egy*, hajdan *igy* = *unus*, affirmatio értelemmel is bír, — látjuk még inkább az *egy-előre*, *egy-hamar* kifejezésekben; — valóban, én maga az *egy* = *unus* sarkalatos számban sem látok egyebet, mint a' száamazat' legelső igenleges eszméjének az affirmativus *meg* vagyis *eg* ígéhatórozóval kifejezését, mellyhez szerével köttetnek a' többi számnevek. — Épen így fejezi ki a' *ket*, vagy *kettő*, a' másod rendű eszmét. — Miként lett maga a' hét' másod napja a' *Kedd*, a' *ket-ből*, 's miként nem egyéb az a' *ket-ed*-nél, tanítá már Révai Elab. Gram. 284. lapján. — Ígyen lett azon *ket-ből* az *eszten kedd*, vagy *ezten kedd* = *quindena* is, — mi nem egyéb, mint: *ex-en-en ket-ed*e, azaz: *e' mai nap' ketted fordulata*. Bethlen Gábor írja Thurzó Szaniszló grófhoz 1621diki majus' 22dikéről: „Una hirundo non facit ver, — két 's három vármegyék sem tesznek egy országot; — nem vármegyéről vármegyére köll a' császár' diplomájának páriáját hurczoltatni Forgách Sigmondal, ha az országnak régi megírott törvényének és szabadságának módját szeme előtt akarja viselni, hanem in generali Diaeta kellek annak promulgálásának lenni, mellyre mi ihon ez jövő *eszten keddet* rendeltük az vármegyéknek.“ — Hogy a' *kedeg*-ben szinte ezen *ked* vagy *ketted* szó lappang az *ig* = *usque* névhatározóval, annál inkább sejtem, mert valamint a' *ket* = *duo* vonatos, azaz rövid *e*-vel iratik állandóan mind a' bécsi mind e' müncheni codexben, úgy a' *kèdëg*-nek, melly a' bécsiiben többnyire egészen kiírva áll, elő szótaga e' müncheniben többször, amabban

pedig csaknem mindig szinte azzal fordul elő. — De ha gondolóra vesszük a' *pedig*, vagy régiesen és sokkal helyesben *kedig* szó' értelmét, valóban azt mindenkor valamely elkezdett beszéd' további folytatására, vagy a' másod rendű eszmének az elővel egybekötésére szoktuk használni. — Így mondjuk: *Péter eljött*, *Pál pedig nem*, — hogy Péter eljött, ez az *elő* eszme, 's hogy Pál el nem jött, ez a' *másod*; — ezért *pedig*-en nem lehet beszédet kezdeni. — A' példák számtalanok reá e' codexben, hol állandóan a' latin *autem* helyett áll. —

Jászay Pál.

(Vége következik.)

Israel éneke.

I.

Hová felejtkezél, úr isten,
Nagy Ábrahám' háznépírói?
Ki bírja Juda' szent örökjét,
Ő nemzetének drága földjét,
Mellynek határu szirtceket,
Minden folyású vizeket
Vetél a' szomszédok felől?

Holott fölépült Jéruzsálem,
A' városoknak városa,
Mi sátorokban énekelvén
Az ősök' édes hangu nyelvén,
Meggondolók irgalmadat,
Fölszentelők oltárodát,
'S löl életünknek paizsa.

Emlékezünk nagy siralomban
Mindenre, a' miként vala.
A' pap könyörge önmagáért,
Aztán az Izráel' fiáért.
Dicsőséged tündökle ránk,
A' szombaton megnyúgovánk
Dicséretednek általa.

Most minden emberek gyűlölnek,
Megháborítván szüntelen.
Bíráld meg, isten, a' világot,
Töröld el e' nagy szolgaságot.
Jöjön szabadság, semmi más,
'S eljő az ígért Messias,
Néped kiált — a' védtelen.

II.

Meghagyta, oh isten nekünk,
A' kürtölés' esztendejét,
A' szolga mellyben lön szabad,
Rab megnyeré bűnös fejét.